

різноманітних методів та технологій, а оцінювання результатів здійснюється за допомогою різних методів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кобильченко В. В., Омельченко І. М. Наукові аспекти психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю: «Інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (Умань, 28 березня 2019 р.). ВПЦ Візаві, м. Умань. С.120-123.
2. Прохоренко Л. І., Бабяк О. О., Баташева Н. ., Душка А. Л., Недозим І. В., Омельченко І. М., Орлов О. В. Навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку в умовах компетентнісного підходу : навчально-методичний посібник / за ред. В. В. Засенко, Л. І. Прохоренко. 2020. 435 с.
3. Савченко О. Я. Методика читання в початкових класах. Київ : Освіта, 2007. 334 с.
4. Тейлор, Дж. Л., Ліндсей, В. Р., Вілнер, П.І. КПТ для людей з інтелектуальні порушення: нові докази, когнітивні здібності та вплив IQ. *Поведінкова та когнітивна психотерапія*, 2019. № 36 (6), С. 723-733.
5. Теорія і практика олігофренопедагогіки : збірник наукових праць / За редакцією В. В. Золотоверх. К. : Науковий світ, 2007. 230 с.
6. Тищенко В. В. Зміст інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності. *Науковий Часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*, 2005. №3. С. 129–141.

Катерина БАТІГ

магістрантка I року навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка)
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка
Науковий керівник – **А.В. ЧОБАНЯН**,
канд. психол. наук, доцент

МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК ЯК СЕНСИТИВНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Межами статті визначено, що сучасна система шкільної освіти орієнтована на дитиноцентричний підхід до дитини як особистості, що розвивається, потребує розуміння і поваги її інтересів і прав. На перший план висувається ідея створення оптимальних умов розвитку особистості молодшого школяра, формування його активності. Учень молодшого шкільного віку повинен відчувати себе активним суб'єктом, який постійно відкриває щось нове і таким чином долучається до соціокультурної спадщини. Авторкою визначено важливість розвитку соціально-комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Авторка підкреслює, що вирішальною умовою становлення соціально-комунікативної діяльності дітей є взаємодія дитини з дорослими та однолітками. Система міжособистісних відносин молодших школярів з ПІР обумовлена їхнім ставленням один до одного.

Ключові слова: соціально-комунікативна компетентність, діти молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Kateryna Batig. Early school age as a sensitive period of development of social and communicative competence of primary class students with intellectual development disabilities

Within the limits of the article, it is determined that the modern system of school education is oriented towards a child-centered approach to the child as a developing individual who needs understanding and respect for his interests and rights. The idea of creating optimal conditions for the development of the younger schoolboy's personality and the formation of his activity is brought to the fore. A student of elementary school age should feel like an active subject who constantly discovers something new and thus joins the socio-cultural heritage. The author determined the importance of developing the social and communicative competence of children of primary school age with intellectual disabilities. The author emphasizes that the crucial condition for the development of children's social and communicative activity is the child's interaction with adults and peers. The system of interpersonal relations of younger schoolchildren with PID is determined by their attitude towards each other.

Keywords: social-communicative competence, children of primary school age with intellectual development disorders.

Постановка проблеми. Актуальність роботи визначається тим, що сучасна система шкільної освіти орієнтована на дитиноцентричний підхід до дитини як особистості, що розвивається, потребує розуміння і поваги її інтересів і прав. На перший план висувається ідея створення оптимальних умов розвитку особистості молодшого школяра, формування його активності. Учень молодшого шкільного віку повинен відчувати себе активним суб'єктом, який постійно відкриває щось нове і таким чином долучається до соціокультурної спадщини. Освітня робота з дітьми спрямовується на створення умов, що відкривають дитині можливість самостійних дій в контексті підлаштування до навколишнього світу. Для повноцінного пізнавального та соціального розвитку дитині необхідні контакти з однолітками/дорослими. Як головну умову особистісного розвитку та виховання дітей у своїх працях Л. Виготський висунув спілкування. Наукова розвідка засвідчує той факт, що дитина з порушеннями інтелектуального розвитку не спроможна повною мірою оволодіти академічними навичками, проте цілком здатна вийти на стандарти соціального розвитку [1, 2, 3, 5]. Відповідно, сери соціальної і комунікативної компетентності в контексті

розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку різних ступенів (легкого / помірного) набувають важливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі представлений широкий спектр напрямів досліджень із проблеми соціальної взаємодії та спілкування дітей один з одним. У межах виконуваної роботи, цікаві погляди визнаних науковців галузі соціології та психології Г. Тард, Т. Парсонс, Э. Еріксон, Х. Лийметс [6, 7], В. Ломов [4], які зазначають, що соціалізація є акумулюванням індивідом соціальних ролей, норм, цінностей, що виробляються суспільством. У даному випадку мета соціального розвитку може бути представлена як адаптація індивіда до соціальної дійсності, а сам процес соціалізації матиме однолінійну структуру, яка не передбачає діяльну сутність суб'єкта, характер, рівні, ступінь його автономії, можливостей реалізації творчого начала у відтворенні культури, що як найповніше відповідає характеристиці дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. Тобто, така дитина за допомогою наслідування цілком здатна засвоювати соціальні ролі, норми, цінності суспільства, в якому знаходиться. Підтвердження цього факту знаходимо в працях П. Массена, Дж. Конджера [6, 7], Н. Ньюкомба [6, 7], які розглядають наслідування як просте копіювання певного виду поведінки. На думку Н. Ньюкомба, взаємодія дорослого й дітей будується з орієнтацією на особливу чутливість дитини до соціальних впливів. Виховання в дитини культури пізнання дорослих і дітей, розвиток соціальних емоцій і мотивів, розвиток самопізнання, поваги до себе, способів спілкування, відбувається шляхом наслідування дорослого, слідування мовленнєвій інструкції, тобто встановлюються навички міжособистісної поведінки. Отже, соціальна компетентність виступає як система структурованих знань про закономірності поведінки, діяльності й відносин, які проявляються через особистісні якості людини, що забезпечують відповідальне саморегулювання поведінки особистості в суспільстві, передбачає володіння складними комунікативними навичками, формування адекватних умінь у нових соціальних умовах. У найповнішому вигляді соціальна компетентність передбачає певний обсяг знань і рівень сформованості вмінь і навичок, що дозволяють людині адекватно орієнтуватися в різних ситуаціях, об'єктивно оцінювати себе й людей, здійснювати самоаналіз і самоконтроль, прогнозувати

поведінку інших осіб, формувати необхідні відносини й успішно впливати на них, орієнтуючись на наявні умови.

У вузькому розумінні під «комунікативною компетентністю» розуміють здатність організовувати інформаційний процес між людьми як активними суб'єктами, з урахуванням стосунків між ними [5].

Комунікативна компетентність – одна з найважливіших характеристик ситуації взаємодії. Основними причинами, що негативно позначаються на комунікативному розвитку дітей молодшого шкільного віку :

- недостатнє залучення можливостей різних засобів навчання у формуванні комунікативних умінь;

- відсутність у навчанні ситуацій, що стимулюють комунікативну активність школярів, що дозволяють дітям більш усвідомлено і вільно використовувати комунікацію у освітніх або дозвіллевих інших цілях.

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури дослідити молодший шкільний вік як сенситивний період розвитку соціально-комунікативної компетентності учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом розвитку для учнів молодшого класу з порушеннями інтелектуального розвитку, зокрема у сферах соціальної та комунікативної компетентності. Сенситивні періоди – це періоди розвитку дитини, коли вони особливо сприйнятливі до навчання та відчувають швидкий розвиток у певних сферах. Для учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку раннє втручання в цей чутливий період має вирішальне значення для оптимального соціального та комунікативного розвитку.

Дослідження показали, що раннє втручання може значно вплинути на розвиток соціальної та комунікативної компетентності учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку. Ефективні стратегії втручання можуть сприяти навчанню соціальних / комунікативних навичок.

На перший погляд, дитина з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку (*далі – ПІР*) виглядає нормотиповою, проте в ситуації комунікації з нею можна поміти особливості у розвитку, маркерами порушеного розвитку в даному випадку може виступати те, що:

- дитина використовує прості граматичні конструкції (переважно це односкладні речення);

– в реченнях дітей з ПІР переважно зустрічаються іменники, прикметники та дієслова – рідше.

Внаслідок того, що словниковий запас (активний / пасивний) дітей зазначеної категорії збіднілий, відповідно простежуються порушення писемної мови, спостерігаються труднощі в оволодінні технікою читання, знижена потреба в комунікації [5]. Будь-який контекст спілкування / взаємодії один з одним доповнюються емоційним забарвленням. Емоції дітей з ПІР однакові, відтінки переживань збіднілі або зовсім відсутні. Емоційні реакції в основному виникають на зовнішні подразники, які безпосередньо стосуються їх самих. Якщо дитині заважає щось, то її емоційна реакція не змусить довго чекати. Це говорить ще про те, що діти зазначеної категорії не можуть пригнічувати афекти. Тому часті афективні реакції з незначного приводу дуже сильні за характером свого прояву [5]. Емоції дітей визначеної категорії нестійкі, вони піддаються різким змінам. Тобто спочатку дитина різко може заплакати, потім, так само, починає різко сміятися тощо.

У спілкуванні береться до уваги ситуація комунікації. Виділяють п'ять основних компонентів комунікації:

- 1) ситуація спілкування (мовленнєвого чи за допомогою альтернативних засобів комунікації);
- 2) транслятор повідомлення;
- 3) одержувач повідомлення;
- 4) умови перебігу комунікативного акту;
- 5) повідомлення (мовленнєве чи за допомогою альтернативних засобів комунікації);

У освітньому процесі ситуація спілкування задається вчителем. Предметом комунікативної діяльності є думки, що виражаються в тісному зв'язку з певними мотивами та в межах конкретно заданої тематики. Можна виділити три основні мотиви, що сприяють спілкуванню:

- діловий (визначається здатністю учня до співпраці із вчителем та однолітками у діяльності, прагнення до загальної активності);
- пізнавальний (потреба до нових вражень та нових знань; доросла людина в цій ситуації є джерелом необхідної інформації або слухачем, здатним оцінити питання та судження школяра);
- особистісний (окремі особисті якості, стосунки з іншою особистістю; у цьому випадку спілкування ініціюється самим учнем).

Заохоченням до взаємодії може бути і внутрішня (вихідна з потреб самої людини), і зовнішня (вихідна від іншої особи) ситуація. Ситуація може містити в собі суперечності, які будуть вирішені в процесі комунікативної взаємодії. Така ситуація називається проблемною. Динаміка зміни ситуації залежить від ступеня активності комунікантів, їхньої спільної зацікавленості у спілкуванні, одинокого кола інтересів, їх ставленням один до одного та до ситуації. Одним із основних критеріїв сформованості соціально-комунікативної компетентності особистості є рефлексія, коли школяр здатний оцінити свою позицію відповідно до позиції та інтересів партнера. Необхідно, щоб у школяра було також сформовано вміння встановлювати зв'язок із співрозмовником, аналізувати його повідомлення, адекватно реагувати ними, вміло користуючись як вербальними, і невербальними засобами спілкування. Соціально-комунікативна компетентність включає наступні компоненти:

1) емоційний компонент (емоційна чуйність, емпатію, чутливість до іншого, здатність до співпереживання та співчуття, увагу до дій партнерів);

2) когнітивний компонент (пов'язаний з вивченням особистості іншої людини, здатністю передбачати поведінку іншої людини, ефективно вирішувати різні проблеми, що виникають між людьми);

3) поведінковий компонент (відбиває здатність дитини до співпраці з дорослими та однолітками, прагнення до спільної діяльності, ініціативність, адекватність у спілкуванні, організаторські здібності тощо).

Висновки. Вирішальною умовою становлення соціально-комунікативної діяльності дітей є взаємодія дитини з дорослими та однолітками. Система міжособистісних відносин молодших школярів з ПІР обумовлена їхнім ставленням один до одного. Діти представленої категорії зазнають певних труднощів у спілкуванні з оточуючими, оскільки в них знижена здатність до розуміння емоційного стану інших людей (вони виявляють більше критичності до вчинків інших людей, ніж по відношенню до себе, порушення розвитку емоційної сфери також негативно позначаються на ситуаціях соціальної та комунікативної взаємодії з однолітками та дорослими). Діти молодшого шкільного віку представленої категорії зазвичай не розрізняють і не розуміють власний статус у колективі, що також негативно позначається на соціально-комунікативному розвитку.

Перспективи подальших досліджень полягають в емпіричному дослідженні компонентів соціально-комунікативної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Засенко В. В. До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі :наук.-метод. зб. / за ред. : В. І. Бондаря, В. В. Засенка. Київ : Науковий світ, 2006. Вип. 8. С. 85–88.
2. Критерії навчальних досягнень учнів початкових класів спеціальної загальноосвітньої (допоміжної) школи для дітей з порушеннями розумового розвитку. Київ-Луганськ: Ред.-вид. відділ ЛДПУ, 2002. 94 с.
3. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями розумового розвитку: навч.-метод. посібник. Чеботарьова О.В., Блеч Г.О., Гладченко І.В., Трикоз С.В., Бобренко І.В. Київ, ІСП НАПН України, 2016. 80 с.
4. Ломов Б.Ф. Общение как проблема общей психологии. *Методологические проблемы социальной психологии*. 1975. С. 124-136.
5. Чобанян А. В., Колишкіна А. П. Соціальна компетентність дітей з порушенням інтелектуального розвитку як показник готовності до навчання. *Психологічний часопис*. 2018. № 1 (11). С. 71–86.
6. Jerusalem M. Sozial Kompetenz. Entwicklungstrends und Förderung in der Schule / M. Jerusalem, J. KleinHessling // Zeitschrift für Psychologie. – Hogrefe. Verlag, Goettingen, 2002. № 210. P.. 164–174.
7. Phingsten U. Gruppentraining sozialer Kompetenzen. / Phingsten U., Hintes R. – Weinheim: Psychologies Verlag Union, 1991. P. 61 – 69.

Наталія БОЖЕНКО

магістрантка спеціальності 016
Спеціальна освіта
(016.02 Олігофренопедагогіка)
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка
Науковий керівник – **О. В. БОРЯК**,
доктор педагогічних наук, професор

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ

ІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДО ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

У статті визначено та обґрунтовано показники та рівні соціальної адаптації школярів із інтелектуальними порушеннями. Автором схарактеризовано педагогічні засади соціальної адаптації обраної категорії дітей – організація взаємодії дітей із інтелектуальними порушеннями у єдиному соціально-розвивальному середовищі закладу освіти – перший напрям – формування інтересу та вміння будувати конструктивні стосунки та гармоні

Педагогічними засадами виступили: створення мовленнєво-стимулювального простору для забезпечення соціального досвіду; формування стимулюючого простору для активізації мовлення дітей.